

מקומה של סוריה במלחמת לבנון הראשונה¹ מאת: ד"ר (אל"מ מיל.) ראובן ארליך

ראשי פרקים

1. שורשים היסטוריים של המעורבות הסורית בלבנון.
2. האינטרסים הסוריים בלבנון.
3. הדרך למלחמת לבנון הראשונה (1975-1982):
  - א. מלחמת האזרחים בלבנון.
  - ב. העמקת המעורבות הסורית.
  - ג. ההבנות העקיפות בין סוריה לישראל וקריסתן.
4. סוריה למול האתגר הישראלי במלחמת לבנון הראשונה:
  - א. מקומה של סוריה בתפיסת המלחמה הישראלית.
  - ב. תפיסת המלחמה הסורית.
  - ג. תפיסת המלחמה במבחן המציאות: העימות הישראלי-סורי (8-11 ביוני 1982).
  - ד. המאבק הסורי לסילוק צה"ל מלבנון ולמניעת הסכם ישראלי לבנוני (1982-1985).
5. תוצאות המלחמה בהיבט הסורי.

¹ המסמך מבוסס על הרצאה שנשא ד"ר ראובן ארליך במלאת שלושים שנים למלחמת לבנון הראשונה. ההרצאה מבוססת על הספרים והמאמרים, שכתב ד"ר ארליך אודות המעורבות הסורית בלבנון, ועל בחינת המעורבות הסורית בפרספקטיבה של שלושים שנים.

כללי

1. בהרצאה זאת אנסה לעמוד על התהליכים, שהביאו למעורבות במלחמת לבנון הראשונה ועל האופן בו התמודד המשטר הסורי עם האתגר הישראלי במגרש הלבנוני לפני המלחמה ולאחריה. בסיום ההרצאה תיבחנה **תוצאות המלחמה**, בהיבט הסורי, שעיקרן הפיכת לבנון מנטל למדינת חסות סורית ולנכס אסטרטגי.

שורשי המעורבות הסורית

2. **שורשים היסטוריים של המעורבות הסורית בלבנון**

א. **בגיאוגרפיה ההיסטורית הערבית-מוסלמים נכללו סוריה ולבנון של היום יחד עם ירדן וארץ ישראל (פלסטין) בחבל ארץ המכונה בלאד אלשאם.** מחולליה של הלאומיות הערבית, בדמשק ובבירות, במאות ה-19 וה-20 ראו את **לבנון כחלק המערבי של ישות סורית נרחבת יותר**, המבוססת על **לשון תרבות והיסטוריה משותפים**. לאחר התמוטטות האימפריה העות'מאנית, בתום מלחמת העולם הראשונה, תבע פיצל בן חסין, בשלטונו קצר הימים בדמשק, את **איחוד סוריה ב"גבולותיה הטבעיים"**, שהיו חופפים למעשה לגבולות בלאד אלשאם ובהם נכללה גם לבנון.

3. **ההסדרים הפוליטיים** במזרח-התיכון, כפי שגובשו לאחר מלחמת העולם הראשונה, ביתרו את המזרח התיכון ליחידות מדיניות נפרדות ומנעו הקמת מדינה מאוחדת ברוח תביעותיהם של הלאומיים הסוריים. **צרפת, שקיבלה את המנדט על לבנון, חתרה לחיזוקה של הישות הלבנונית**, בה היא נהנתה מאהדה מסורתית בקרב הנוצרים המארוניים. לפיכך נעתרו הצרפתים לבקשות מנהיגים מארוניים והקימה ב-31 באוגוסט 1920 את "לבנון הגדולה", שכללה את המחוז האוטונומי הנוצרי של הר הלבנון (בתקופת האימפריה העות'מאנית) בצרוף אזורים מוסלמים בדרום לבנון, הבקאע והצפון (ובכך הכשירו את הקרקע לחוסר יציבות מתמשכת, חברתית ופוליטית).

4. **הלאומים הסורים סירבו להשלים עם קיומה של הישות החדשה.** לאחר עליית משטר הבעת' לשלטון, ובעיקר תחת **משטר אסד**, הרבו מנהיגים סוריים להדגיש את זיקתה המיוחדת של לבנון לסוריה ברוח דברי אסד **מה-20 ביולי 1976: "בהיסטוריה סוריה ולבנון הן 'מדינה אחת ועם אחד"**. ביטוי מובהק לגישתם זאת הייתה **סירובם** לכונן **יחסים דיפלומטיים** עם לבנון ולהכיר בגבול עם לבנון **כגבול בינלאומי עם מדינה עצמאית לכל דבר** (בין סוריה ללבנון קיימות מחלוקות ארוכות שנים עם תוואי גבול שמעולם לא הוגדר וסומן במדויק. מחלוקות אלה עמדו ברקע במחלוקת אודות סוגיית חוות שבעא, שחזבאללה העלה על הפרק לאחר יציאת צה"ל מלבנון).

האינטרסים הסוריים בלבנון

5. הסיבה להשתלטות הסורית על לבנון אינה רק אידיאולוגיה פאן-סורית או שאיפות סיפוח היסטוריות. מעורבותם העמוקה והמתמשכת של הסורים בלבנון, התעקשותם להתמודד עם קשיים וגילוי נכונות לשלם "מחירים" גבוהים לאורך זמן על מנת לכפות חסותם עליה נובעת בראש ובראשונה **ממכלול אינטרסים חיוניים**, שיש לסוריה בלבנון. עיקרם:

א. **האינטרס הצבאי-ביטחוני בהקשר לסכסוך הישראלי-ערבי**: סוריה חתרה באופן מסורתי

לשילובה של לבנון בחזית עם ישראל ולמניעת ניצול שיטחה של לבנון וחולשת צבא לבנון ע"י ישראל לאיגוף רמת הגולן ולפלישה לדמשק או לצפון סוריה דרך בקעת הלבנון. חשש זה התעצם כתוצאה מלקחי מלחמת לבנון הראשונה, כשצה"ל התקדם ב"פתח לנד" ובעימות חזיתי עם הצבא הסורי השמיד את מרבית הדיביזיה המשוריינת הראשונה, פרץ את רצועת ההגנה הראשונה של הסורים בבקאע, והפסיק את התקדמותו רק משקיבלה ישראל על עצמה באופן חד-צדדי הפסקת אש שנכנסה לתוקפה ב-11 ביוני 1982. בתקופה מאוחרת יותר, בעיקר בשני העשורים האחרונים, החלה לגבור חשיבותה של לבנון גם **בהיבט ההתקפי** (פגיעה בעורף הישראלי ע"י ירי רקטות המשוגרות מלבנון).

ב. **האינטרס המדיני**: עיקרו של אינטרס זה הינו הטלת החסות של סוריה על לבנון ורתימתה

למחנה אליו משתייכת סוריה (כיום "מחנה ההתנגדות", שבבסיסו הציר האיראני-סורי) ומניעת השפעה של מדינות אחרות בלבנון. ההשפעה הסורית בלבנון מהווה מכשיר לחיזוק מעמדה האזורי של סוריה ולהעמדתה בעמדת כוח משופרת מול ארה"ב ומול ישראל. בהקשר לתהליך המדיני, לסוריה אינטרס לשמר את לבנון כ"בת ערובה" ליעד הסורי של החזרת רמת הגולן, ע"י מניעת הסכם שלום ישראלי-לבנוני או כל הסדר בין ישראל ללבנון. כמו כן יש לסוריה עניין לקיים את הטרור מלבנון (ולו גם פוטנציאל לטרור) כ"קלף לחץ", שהשימוש בו אינו מסבך את סוריה ישירות בעימות עם ישראל.

ג. **האינטרס הפנים-סורי**: לבנון בעלת הפתיחות הפוליטית והעיתונות החופשית יחסית

שימשה באופן מסורתי חממה נוחה להתארגנות קבוצות אופוזיציה נגד המשטרים בדמשק. גורמי האופוזיציה בסוריה עמדו, לא אחת, בקשרים הדוקים עם גורמים לבנוניים עוינים לסוריה. למשטר אסד, שחתר לייצב את המצב הפנימי בסוריה לאחר שנים רבות של אי-יציבות כרונית, היה אינטרס מובהק לנתק את הקשר ארוך השנים שבין גורמי אופוזיציה בסוריה לעורף שלהם בלבנון. בימינו אלה, כשמשטרו של בשאר נלחם על שרידותו, הוא זוכה לתמיכת ארגון חזבאללה ומנגד- קבוצות מורדים בסוריה מסתייעות בקבוצות אנטי-סוריות בלבנון.

ד. **האינטרסים הכלכליים**: לסוריה עניין מסורתי לנצל את לבנון מהבחינה הכלכלית. דוגמאות

בולטות: בלבנון עבדו בעבודה שחורה מאות אלפי פועלים סורים (כ-300,000, שהעבירו לסוריה סכומי כסף גבוהים בסדר גודל של מאות מיליוני דולרים לשנה. לסוריה אינטרסים

כלכליים נוספים: **ניצול נהר העאצי (האורנטוס) המהווה מקור מים חשוב**, שמוצאו בלבנון (בבקאע) והמשכו בצפון סוריה; שימור **הסחר הבלתי סימטרי** שבין שתי המדינות; **ייצוא דלק ללבנון** שלא לדבר על **הברחות וסמים**, שהיוו מקור הכנסה חשוב לסוריה ולצמרת משטר אסד.

הדרך למלחמת לבנון הראשונה

התערערות הבלמים

6. על רקע זה בחשה סוריה בענייניה הפנימיים של לבנון **מאז קיבלו השתיים את עצמאותן** מידי המנדט הצרפתי (1943). אולם סוריה **נמנעה** מלהשתמש בכוח צבאי על מנת להשתלט באמצעותו על לבנון בשל **ארבעה גורמים**:

א. חולשת המשטרים הסוריים.

ב. ההרתעה הישראלית (בעיקר לקחי אסד בספטמבר 1970).

ג. כושר חיותו ושרידתו של המשטר הלבנוני המסורתי.

ד. החסות המערבית, ששורשיה במאות הקודמות (צרפת בעבר וארה"ב בימינו).

7. **במחצית הראשונה של שנות השבעים נוצרה עבור סוריה הזדמנות אסטרטגית** להעמקת החסות על לבנון, כאשר **ארבעת הגורמים הללו השתנו או נשחקו**: בסוריה קם לראשונה משטר יציב בראשות חאפס'ט אלאסד, שחתר להגביר את השפעת סוריה בלבנון, ובאזור כולו; **כושר ההרתעה של ישראל מול סוריה נשחק** בעקבות מלחמת יום הכיפורים; **המשטר הלבנוני התמוטט** בעקבות מלחמת אזרחים, שפרצה ב-1975; והחסות של **ארה"ב** התגלתה כבעייתית בעקבות הסתבכותה של ארה"ב במלחמת וייטנאם.

8. **למשטר אסד נוצר אפוא חלון הזדמנויות באמצע שנות השבעים** של המאה הקודמת לקדם את האינטרסים שלו בזירה הלבנונית. פרישת מצרים מהקואליציה של יום הכיפורים, הליכתה על נתיב מדיני נפרד והעדר רצון של הסורים (מרכיב מרכזי ב"מחנה הסירוב") להתקדם בתהליך המדיני-המזרח-תיכוני, כל אלו יצרו גם את **המניע המדיני המיידני**.

9. כפועל יוצא מכך במחצית השנייה של שנות השבעים חל **שינוי אסטרטגי זמני בסדר העדיפויות הלאומי של סוריה** והמאבק על לבנון תפס את **המקום הראשון בסדר העדיפויות הסורי למשך כחמש עשרה שנים**, על חשבון הטיפול בסכסוך הישראלי-ערבי. **כל זאת עד ל"ועידת מדריד"** בתחילת שנות התשעים, כאשר סוריה סיימה "לעכל" את לבנון ולהופכה למדינת חסות ונכנסה לתהליך המדיני **מנקודת מוצא של תחושת עוצמה פוליטית**.

העמקת מעורבות סוריה בלבנון

10. אל תוך מלחמת האזרחים המחרפה בלבנון נגררה סוריה תחילה **כמתווכת** בין הצדדים הניצים, אחר כך נשאבה **למעורבות פוליטית** (העלאת תוכניות להסדר בין הצדדים היריבים), **אחר כך למעורבות צבאית מוגבלת** במוקדי הקרבות בבירות ובבקאע, ולבסוף **לפלישה צבאית מאסיבית**.

11. ב-1 ביוני 1976 (תאריך מפתח) **פלש ללבנון כוח סורי על-דביזיוני** על מנת להשליט את "הסדר הסורי" בלבנון. המשימות המיידיות, באותו פרק זמן, היו להגן על **המחנה הנוצרי** (אשר מנהיגיו שיגרו לסורים בקשות בהולות לעזרה), ולהכניע את הקואליציה של המחבלים והשמאל, בעלי בריתם לשעבר של הסורים (שסירבו לקבל את הצעות סוריה לסיום מלחמת האזרחים). קואליציה זאת של המחבלים והשמאל הצליחה תחילה לבלום את הצבא הסורי במבואות צידון ובירות, עד ל"מתקפת ההר" **ולועידות ריאד וקהיר** (סוף 1976), שהביאו להכנתם של מתנגדי סוריה.

ההתמודדות הישראלית- סורית בזירה הלבנונית

ישראל

12. שאלת הנוכחות והמעורבות הסורית בלבנון שימשה, מאז תחילתה, **סלע מחלוקת בקרב מקבלי ההחלטות בישראל**. ערב פלישתו של הצבא הסורי ללבנון בקיץ 1976 היו בישראל **שתי אסכולות בעניין זה:**

א. **האסכולה הראשונה**, שיוצגה "י **יצחק רבין** ראש הממשלה **ומרדכי גור** הרמטכ"ל גרסה, כי **ישראל אינה השוטר של המזרח-התיכון** ומה שמתחולל במדינות ערב אינו מעניינה כל עוד אין הדבר מסכן את ביטחונה של ישראל (מוטה גור, לאחר "מבצע ליטאני", אף הרחיק לכת וטען, כי **על ישראל להניח לסורים להשתלט על דרום לבנון** ולכפות מרותם על ארגוני המחבלים ולהפוך אותם בכך ל"כתובת" למניעת טרור (כשברקע עומד הניסיון החיובי של העדר פיגועים ברמת הגולן).

ב. **האסכולה השנייה** הייתה במיעוט בעת הפלישה הסורית ללבנון. השתייכו אליה **אריק שרון** (אז יועץ לראש הממשלה רבין) ו**רפאל איתן** (אז אלוף פיקוד הצפון). אסכולה זאת גרסה, שהנוכחות הצבאית הסורית בלבנון **מסכנת את בטחונה של ישראל** ולפיכך יש **למנוע** כניסת הצבא הסורי ללבנון, ובליית ברירה אף במחיר של עימות עם הצבא הסורי.

13. ידה של **האסכולה הראשונה** הייתה תחילה על העליונה ותפיסתה היא זאת שעמדה ביסוד המדיניות הישראלית, **שאפשרה הכנסת כוח צבא סורי מאסיבי ללבנון תוך הידברות עקיפה עם סוריה באמצעות האמריקאים**. **הידברות זאת התנהלה בחודשים מרץ-מאי 1976** באמצעות שגרירי ארה"ב בדמשק ובת"א ובאמצעות שר החוץ האמריקאי, הנרי קיסינג'ר, שמילא תפקיד חשוב ומרכזי בקידום הבנה עקיפה בלתי כתובה בין השתיים.

14. הבנה זאת, שהכשירה את הקרקע מהבחינה המדינית לפלישה הסורית ללבנון, **נשענה ביסודה על קיומו של "קו אדום"**, שתחם בין אזור הפעילות הסורי לבין דרום לבנון בה היו לישראל אינטרסים

ביטחוניים. הקו עבר מצידון אל ח'ונה (מדרום לג'זין) ומשם לרשיא אלואדי. דה-פקטו נתנה הבנה זאת לצבא הסורי חופש פעולה מצפון ל"קו האדום" על מנת לכפות על הפלסטינים והשמאל את המתווה הסורי להפסקת מלחמת האזרחים. מדרום ל"קו האדום" הכירו הסורים, דה-פקטו, באינטרס הישראלי הביטחוני, בתקופה בה בנו ארגוני המחבלים בהנהגת פתח תשתית צבאית נרחבת, שנתפסה כאיום בטחוני על ישראל.

הכישלון הסורי בהפיכת הכיבוש הצבאי לנכס מדיני (1977-1982)

15. הצבא הסורי, שקיבל לגיטימיות בין-ערבית לנוכחות כוחותיו בלבנון ("כוחות ההרתעה"), נכנס בסוף 1976 לבירות ולצידון וקבע את מפת הפריסה ערב מלחמת לבנון הראשונה. אולם המשטר הסורי לא הצליח לכפות על המחבלים הפלסטינים ליישם את ההסכמים שהושגו עמם, ובו בזמן יחסי סוריה עם המחנה הנוצרי הלכו והתערערו. כפועל יוצא מכך סוריה, שקיוותה להכניע תוך שבוע את הברית שבין הפלסטינים לשמאל, מצאה עצמה מבוססת ב"ביצה" הלבנונית במשך שנים ארוכות.

16. בקרב הנוצרים התגבש זרם רדיקלי אנטי-סורי, שהיה מוכן לשתף פעולה עם ישראל, לקבל ממנה סיוע (אימונים, אמצעי לחימה), ולהיעזר בה על מנת לסלק את הכיבוש הסורי מלבנון. מיצגיו היו בשיר ג'מיל, מפקד ה"כוחות הלבנוניים" (הזרוע הצבאית של ה"פלנגות"), שנתמך ע"י נשיא לבנון לשעבר כמיל שמעון. כך, החל מ-1978, התפתח בהדרגה עימות אלים בין המליציות הנוצריות לבין צבא הסורי, ביוזמת המליציות הנוצריות, שמילא תפקיד מפתח בהיגררותה של ישראל למעורבות ישירה בסבך הלבנוני. ערב מלחמת לבנון הראשונה, נכשלה סוריה במאמציה לייצב שליטתה בלבנון ולהפוך את ההישגים הצבאיים לנכס מדיני אסטרטגי.

עליית ישראל וסוריה על נתיב של עימות צבאי ישיר (1981-1982)

17. "כללי המשחק" בין סוריה לישראל, בזירה הלבנונית, שגובשו ב-1976, התמוטטו באפריל 1981. הסיבות לכך היו שיפור יחסי סוריה והמחבלים הפלסטינים (במקביל להמשך התעצמותם הצבאית) והצלחת הפרובוקציות של המליציות הנוצריות. מדינת ישראל, תחת ממשלת בגין, שגילתה עתה נכונות לחרוג ממדיניותה הקודמת של ממשלת יצחק רבין ("לעזור לנוצרים לעזור לעצמם") ולעבור לדפוס של מעורבות ישירה בסבך הפנים-לבנוני לצד המליציות הנוצריות.

18. ב-28 באפריל 1981 התמוטטו למעשה "כללי המשחק", שגובשו ב-1976 בין ישראל לסוריה. במהלך עימות בין הצבא הסורי למליציות הנוצריות הפיל חיל-האוויר (בטעות) שני מסוקי תובלה סוריים (מי-8) באזור ריאק, מתוך סברה, שהמדובר במסוקי קרב העומדים לתקוף עמדה נוצרית ("החדר הצרפתי" בהר סנין). ברקע עמדו הבטחות מנחם בגין לכמיל שמעון, שישראל לא תשב בחיבוק ידיים אם יופעל חיל האוויר הסורי נגד המחנה הנוצרי.

19. ב-29 באפריל 1981, למחרת הפלת המסוקים, הכניסו הסורים לבקאע שלוש סוללות טק"א א-6, ובהמשך סוללות נוספות. הסורים סרבו להיענות לניסיונות תיווך אמריקאים להוציא את

הטילים מהבקאע. סוריה וישראל עברו מעתה לדפוס של התמודדות בלבנון אשר הוביל אותן לעימות צבאי מוגבל במלחמת לבנון הראשונה.

סוריה מול האתגר הישראלי במלחמת לבנון הראשונה

מקומה של סוריה בתפיסת המלחמה הישראלית

20. מתכנני תוכנית "אורנים גדולה" היו מודעים היטב לכך, שנוכחות הצבא הסורי בלבנון עומדת בסתירה מהותית למימוש מטרת התוכנית. אולם, למרות זאת, התפיסה ששלטה בחלקים נרחבים של הצמרת הצבאית והמדינית, הייתה, שיש להימנע מכניסה לעימות מקיף עם הצבא הסורי. אומנם הערכת המודיעין דאז גרסה, כי מבצע צבאי רחב היקף נגד המחבלים בלבנון עלול להוביל לעימות ישיר עם הצבא הסורי, אולם התפיסה הייתה, שמוטב שהדבר יעשה לקראת סיומה של המלחמה, באופן מוגבל ותוך תיחום העימות למגרש הלבנוני.

21. הרתיעה של הדרג המדיני הבכיר להשמיד את הצבא הסורי בלבנון כתנאי מקדים להשגת שאר מטרת המלחמה נבעה להערכתי ממכלול סיבות: הרצון שלא להיגרר למלחמה כוללת נגד סוריה; אילוצים פנימיים פוליטיים, שהקשו על הרחבת המלחמה; והערכה, שלהשמדת תשתית המחבלים ניתן יהיה להשיג תמיכה או השלמה מצד ארה"ב, בעוד שעימות צבאי כולל עם סוריה יביא בהכרח לכפיית הפסקת אש מהירה. יצוין כי לתפיסה זאת היו מבקרים בצה"ל שטענו, כי השמדת הצבא הסורי וסילוקו מלבנון יכולים היו להביא לשינוי מהותי בתוצאותיה של מלחמת לבנון הראשונה.

נקודת המבט הסורית

22. בחודשים שלפני מלחמת לבנון עקבו הסורים בערנות אחר ההכנות הישראליות הממושכות, והיה ברור להם בצה"ל מרכז כוחות בצפון ישראל ומתכונן למהלך צבאי בלבנון. הסורים סברו, שמהלך זה יכוון נגד תשתית המחבלים הפלסטינים, שבדרום לבנון. הם הופתעו טקטית, מעיתויה של הפעולה הישראלית ועוד יותר מהיקפה.

23. בשלושת הימים הראשונים למלחמה (עד לקרב ג'זין), נטו הסורים להאמין להצהרות הישראליות בדבר יעדיו המוגבלים של ה"מבצע" ופרשו את המהלכים הישראליים כמכוונים נגד תשתית המחבלים בדרום לבנון. על רקע זה הסתפקו הסורים בשלושת ימי המלחמה הראשונים בהעברת תגבורות, בפעילות צבאית בעלת אופי מוגבל, ובהקפדה שלא לתת לישראל עילה לפעולה צבאית נגדם.

ההתמודדות הישראלית-סורית במלחמת לבנון הראשונה

כללי

24. את ההתמודדות בין ישראל לסוריה במלחמת לבנון השנייה ניתן לחלק לשתי תקופות:

א. העימות הצבאי המוגבל (8-11 ביוני).

ב. המאבק של סוריה נגד ישראל באמצעות proxies (קיץ 1982-1985).

25. אם נסכם את ההתפתחויות בשנים 1982-1985 ניתן לקבוע, כי סוריה, שסבלה מחולשה צבאית ומבידוד מדיני, נגררה בתחילת המלחמה לעימות צבאי ישיר עם צה"ל בו נחלה הפסד צבאי בשדה הקרב. אולם היא לא הוציאה כוחותיה משטח לבנון אלא דווקא תגברה אותם. בהמשך, בהעדר יכולת ורצון לעימות צבאי ישיר עם ישראל, אימצה סוריה מדיניות של מלחמת טרור וגרילה נגד ישראל באמצעות שליחים, ארגונים לבנונים שהופעלו והסתייעו על ידה וע"י איראן.

26. במסגרת האסטרטגיה של הלחימה באמצעות שליחים סייעה סוריה להקמת חזבאללה ע"י משמרות המהפכה האיראנים. היא סייעה לטרור ולגרילה, שבוצעו ע"י שני ארגונים שיעים, חזבאללה ואמל, וטרפדה מו"מ שניהלה ישראל בחסות ארה"ב להסכם שלום עם לבנון ("הסכם ה-17 במאי"). המלחמה באמצעות שליחים הביאה לנסיגת הכוחות הרב-לאומיים מלבנון והובילה בסופו של דבר לנסיגת צה"ל מלבנון ללא הסכם מדיני או בטחוני.

העימות הצבאי המוגבל

27. ב-5 ביוני 1982 התכנסה ממשלת ישראל בביתו של ראש הממשלה והחליטה על מבצע "שלום הגליל". המבצע נועד "להוציא את כל יישובי הגליל מטווח האש של הטרוריסטים, שהם, מפקדותיהם ובסיסייהם מרוכזים בלבנון". בעת ביצוע החלטה זו, נאמר "אין לתקוף את הצבא הסורי אלא אם כן הוא יתקוף את כוחותינו", כמו כן נאמר, כי ישראל מוסיפה לשאוף לחתימה חוזה שלום עם לבנון העצמאית ("רמז עבה" למטרה המדינית, שמעבר להשמדת התשתית הצבאית של המחבלים).

28. ההחלטה ניתנת לפרשנויות שונות (כיצד ניתן לפעול נגד בסיסי מחבלים הממוקמים בשטחי הערכות הצבא הסורי מבלי להסתבך בעימות עם צבא סוריה?). לא אכנס כאן לפרוט הפרשנויות השונות בעניין זה, ולניתוח מפורט של העימות בין צה"ל לצבא הסורי.

29. עיקרי המהלכים, שהובילו לעימות הצבאי המוגבל בין צה"ל לצבא הסורי, היו:

א. 7-6 ביוני - צה"ל פעל מול תשתיות המחבלים בדרום לבנון, ללא התנגשות מקפת עם הצבא הסורי. הסורים החזיקו בהערכתם, כי המהלך הישראלי מוגבל ביעדיו ומטרתו פגיעה בתשתית המחבלים בדרום לבנון. לכן נשאה התגובה הסורית ביומיים אלה אופי מוגבל והתבטאה בעיקר בפעילות הטרדה (ירי נ"ט וארטילריה נגד כוחות צה"ל בקדמת "הפתחלנד" ולאורך הציר המוביל לעיירה ג'זין).

ב. 8 ביוני - לחימה באזור ג'נין בין צה"ל לצבא הסורי כפועל יוצא (בלתי נמנע) מתוכנית "אורנים", שחייבה מעבר צה"ל בהרי השוף. הסורים היו מוכנים להשלים, ולו בלית ברירה, עם השמדת תשתית המחבלים מדרום לאוואלי, אולם לא היו מוכנים לוותר על אחיזתם באזור ג'זין. בראייה הצבאית שלהם הייתה ג'זין שטח מפתח ברצועת ההגנה הראשונה של הצבא הסורי בלבנון, אשר נפילתו תסכן את מערך הקרעון ותפתח בפני צה"ל את השער לשוף,

ומשם לבירות (או לבקאע). בבוקר ה-8 ביוני תגברו הסורים את ג'זין בכוח שריון מאזור אגם קרעון, שהתגלה ע"י מזל"ט ישראלי בעת תנועתו. הרמטכ"ל ביקש וקיבל אשור טלפוני משר הביטחון בירושלים לתקוף את הכוח הסורי מהאוויר ולעכב תנועתו. **הייתה זאת נקודת מפנה, שהעבירה באופן זמני את מרכז הכובד במלחמה מהמחבלים הפלסטינים אל הצבא הסורי.**

ג. **ליל 8-9 ביוני**- הפיקוד הסורי, שסבר כי מסתמן סיכון לקיומו של הכוח הסורי בלבנון, **תגבר את דרום הבקאע בכוחות שריון** (סה"כ נערכה בה דיביזיה משוריית מוקטנת); קידם ועיבה את מערכת הטק"א **ועשה הכנות להכנסת הדיביזיה המשוריית השלישית ללבנון**. ישראל מצידה **תקפה את מערך הטק"א הסורי והשמידה אותו ב-9 ביוני ללא אבידות.**

ד. **ב-10 ביוני, לאחר קרב שריון בשריון מוצלח, שבמהלכו הושמדה מרבית דיביזיה 1,** הונחתה עוצבת צה"ל, שפעלה בגזרה המזרחית, לפרוץ ב-11 ביוני עם שחר לתוך שטחי התמרון של הבקאע עד למרחב ריאק. זאת, כדי **להשמיד את שרידי הכוח הסורי, לנתק את כביש דמשק-בירות ולאיים על דמשק מאגפה המערבי. פקודה זאת בוטלה ב-10 ביוני לפנות ערב, למרות שבבקאע ניצבו בפני צה"ל כוחות סוריים דלילים ומהבחינה הצבאית ניתן היה להגיע לכביש דמשק בירות בקלות יחסית.**

30. במקביל לתקיפת מערך הטק"א והעימות הישיר בין צה"ל לצבא הסורי בבקאע, **גברה הפעילות המדינית של ארה"ב להפסקת הלחימה, אך ללא לחצים ואיומים בעלי אופי אולטימטיבי כלפי ישראל. ישראל והסורים דחו את הפניות האמריקאיות.** לצה"ל נוצר עתה רווח זמן, שניתן היה לנצלו **ע"מ להכות את הצבא הסורי בבקאע ולסלק את הכוח הסורי מלבנון.** אולם תפיסת היסוד הדומיננטית בקרב הדרג המדיני הבכיר הייתה ונותרה **תפיסת העימות הצבאי המוגבל עם הסורים.** משהושגו היעדים המוגבלים בגזרה המזרחית (בראיית הדרג המדיני הבכיר) **הסכים מנחם בגין ב-10 ביוני להפסקת אש חד-צדדית, שנכנסה לתוקפה ב-11 ביוני בשעה 12:00.**

31. כפועל יוצא מכך, **לא הגיע צה"ל בבקעת הלבנון לאזורים החיוניים של זחלה, ריאק, שתורא וציר דמשק-בירות.** הצבא הסורי לא סולק מאזורים אלו והכוחות הסורים, שבבקאע, תוגברו ע"י הדיביזיה המשוריית השלישית, אשר נערכה מול צה"ל ב-11 ביוני תחת ה"מטריה" של הפסקת האש. לאחר ה-11 ביוני **לא ניסתה ישראל לתקוף חזיתית את הצבא הסורי בבקאע, הגם שלאורך ציר החוף ובהרי השוף ("הזחילות") נמשכו התכתשויות מקומיות בין צה"ל לצבא הסורי.** מוקד מאמציו של צה"ל מכאן ואילך שב והועתק **מהצבא הסורי אל ארגוני המחבלים בבירות, שמצאו עצמם נצורים (יחד עם חטיבה סורית), כשהגיע צה"ל למבואותיה הדרומיים והמזרחיים של העיר.**

32. **האם הוחמצה הזדמנות? הרמטכ"ל דאז רפאל איתן טען, כי "היו חסרות לנו עוד חמש שעות על מנת להכות את הצבא הסורי".** ואכן דומה שיש מידה רבה של צדק בדבריו. המערך הסורי בבקאע (דיביזיה 1) התמוטט ב-10 ביוני ודיביזיה 3 שהועברה מסוריה הייתה בשלבי תנועה ללבנון ביום בו נכנסה לתוקפה הפסקת האש. **שאלה נוספת היא מדוע היו חסרות "חמש השעות" אלה?**

לדברי רפאל איתן שוחח עימו ראש הממשלה בטלפון ואמר לו, כי **בשל הלחצים המדיניים "אין ברירה וצריך להסכים להפסקת אש"**. אולם בפועל דומה, כי ארה"ב לא הפעילה על ישראל לחצים מדיניים בלתי נסבלים. הסבר נוסף נותן אריה נאור הטוען, כי הממשלה לא הייתה מודעת לכך ש"חמש שעות" חסרות לצה"ל וסברה שצה"ל כבר השלים משימותיו מול צבא הסורי. גם הסבר זה אינו מספק. ההסבר להפסקת האש החד-צדדית אינו נעוץ, להערכתו, בלחצים מדיניים אמריקאים או בתקשורת לקויה בין הדרג המדיני לבין צה"ל אלא **בתפיסת יסוד, שהייתה דומיננטית אצל ראש הממשלה, אשר ראתה במחבלים הפלסטינים ולא בצבא הסורי את היעד המרכזי של המלחמה**. תפיסה זאת היא זאת שקבעה בסופו של דבר את המהלכים האופרטיביים של צה"ל בשטח ובזכותו ניצל הצבא הסורי מתבוסה. תפיסה זאת יצרה גם פער ציפיות גדול בין ישראל לבין המליציות הנוצריות, שראו בסוריה את האויב העיקרי וציפו שישראל תמקד בה את עיקר מאמציה הצבאיים.

נטילת היוזמה לידי סוריה והמלחמה באמצעות שליחים (Proxies)

33. **תוצאות הלחימה בבקאע נתפסו ע"י הסורים כסיפור הצלחה על רקע יחסי הכוחות הנוכחיים של צבא סוריה מול צה"ל והבידוד הפוליטי**. בראיית הסורים, למרות נחיתותם הצבאית ביבשה ובאוויר כשכוחות צה"ל ערוכים בעורף דמשק, הם הצליחו להחזיק מעמד נגד כוחות ישראלים עדיפים, ולהציל את עיקר הצבא הסורי בלבנון מהשמדה. בכך הוכשרה הקרקע למיתוס, אותו טיפח שר ההגנה מצטפא טלאס, על הצבא הסורי שנלחם "מעטים מול רבים" עם צה"ל ויצא בכבוד מהמערכה. מיתוס זה התעלם במכוון מכך שלא כוחו של הצבא הסורי אלא העכבות הפנימיות הישראליות הן, ששחקו תפקיד מרכזי בעצירת התקדמות צה"ל.

34. **הסורים מצידם, זכו לרווח זמן בלתי צפוי אותו נצלו לתגבור הבקאע, לביסוס מערך הגנתי של צבאם בבקאע ובמעברים ולשיקום מזורז של היחידות שנפגעו במלחמה**. בכך הציבו עצמם הסורים, מחדש, כגורם מרכזי ב"מפה" הלבנונית והכשיר את הקרקע לנטילת היוזמה לידיהם בהמשך באמצעות ארגונים שליחים לבנונים. להלן כמה אבני דרך במערכה הממושכת שניהלו הסורים נגד ישראל:

א. **קיץ 1982** - הגעת כוחות משמרות המהפכה (כ-1,500 חיילים) לבעל בכ, **הקמת חזבאללה**, ופתיחה בגל פיגועי טרור נגד יעדים מערביים בלבנון (ובהמשך נגד צה"ל).

ב. **14 בספטמבר 1982** - רצח בשיר ג'מיל ע"י לבנוני מהמפלגה הסורית הלאומית, שפעל בשרות סוריה. הרצח הוביל למינוי אמין ג'מיל כנשיא ולהתמוטטות שיתוף הפעולה בין ישראל לנוצרים.

ג. **1983-1984** - חתימתו של הסכם ישראלי-לבנוני ("הסכם ה-17 במאי") בחסות אמריקאית, וביטולו ע"י אמין ג'מיל תחת לחץ של טרור ולחצי מליציות דרוזיות פרו-סוריות.

ד. 1984-1985 - סילוק צה"ל מלבנון תחת לחצי טרור וגרילה ע"י מליציות וארגונים שנתמכו ע"י סוריה ואיראן **ללא כל הסכם מדיני** (כשולן שיחות נאקורה).

תוצאות המלחמה בהיבט הסורי

35. **מלחמת לבנון הראשונה הייתה סיפור הצלחה בראייה הסורית.** שכן עלה בידי סוריה להטיל את חסותה על לבנון, להביא לסילוק צה"ל ללא תנאי, לפגוע בבעלות בריתה של ישראל בקרב המחנה הנוצרי, ולהקים את ארגון חזבאללה, שהפך בהמשך למרכיב מרכזי בציר הסורי-איראני (מחנה ה"התנגדות"). בעוד שסוריה פרקה בהמשך את נשקן של המליציות, שנטלו חלק במלחמת האזרחים, היא נמנעה מלפרוק את נשקו של חזבאללה. בכך היא הפכה אותו לגורם כוח חשוב הן כלפי ישראל והן בזירה הפנים-לבנונית.

36. אין ספק שמלחמת לבנון הראשונה שיחקה תפקיד מרכזי בתהליך הפיכת לבנון למדינת חסות סורית. רק לאחר המלחמה עלה בידי סוריה להפוך את לבנון מנטל לנכס ולהכניע את מתנגדיה שם, על עדותיהם השונות. זהו אחד מהישגיו הבולטים של משטר אסד במדיניות החוץ, אם לא הגדול שבהם. לאחר כישלונות רבים עלה בידי הסורים להתגבר על הקשיים תוך גילוי נחישות, עקביות ונכונות להשקיע משאבים ניכרים ולאורך זמן בביסוס שליטתם בלבנון. הישג זה מתעצם עוד יותר בראייה היסטורית. שכן, לראשונה מאז הקמת "לבנון הגדלה" (1920) וקבלת עצמאות סוריה ולבנון בשנות הארבעים עלה בידי סוריה להחדיר כוחות צבא ללבנון, להשתלט על מרבית שטחה, להחליש את גורמי הכוח המקומיים ולהפוך אותה לנכס אסטרטגי לתקופה שנמשכה כעשרים שנים (1985-2005).

37. הישג זה הפך למנוף חשוב לביסוס הישגיו האחרים של משטר אסד: הוא תרם לביסוס היציבות הפנימית של משטר אסד, חיזק את מעמדה של סוריה בזירה הבין-ערבית (לאחר שבאופן מסורתי שימשה סוריה כלי משחק בידי מצרים ועיראק) ושיפר את מעמדו של משטר אסד מול ארה"ב וישראל בהקשר של הסכסוך הישראלי-ערבי.

38. סוריה עשתה שימוש אפקטיבי בלבנון לשיפור עמדת המיקוח שלה בסכסוך הישראלי-ערבי באמצעות אסטרטגיה של הפעלה "נשק הטרור" מלבנון ע"י ארגונים שליחים. שימוש מושכל באסטרטגיה זאת הביא בסופו של דבר לאבידות מצטברות לצה"ל, למחאה ציבורית בישראל, וליציאת צה"ל מלבנון ללא הסכם שלום וכל זאת בלי שסוריה נאלצה לשלם מחירים של ממש.

אפילוג

39. ההיסטוריה הוכיחה, כי הישגים של מדינה זרה בזירה הלבנונית הינם נכס מתכלה. "הסדר הסורי" שחאפט' אלאסד השליט על לבנון נשחק בהדרגה לאחר מותו ועליית בנו בשאר. בעקבות רצח רפיק חירי (2005) נאלץ בשאר בהחלטה חפוזה, תחת לחץ של פנים-לבנוני ובינלאומי, להוציא את הצבא הסורי מלבנון. עם זאת ההשפעה הסורית בלבנון לא הסתיימה אלא שינתה צורתה.

40. ארגון חזבאללה, שעלה על הבמה במהלך מלחמת לבנון הראשונה, הפך לגורם הכוח החזק בלבנון בעל תשתית צבאית המאיימת על ישראל. את מקום סוריה "כבעלת הבית". היחידה בלבנון ירש הציר האיראני-סורי ("מחנה ההתנגדות"). בקרב ציר זה המרכיב הדומיננטי כיום הינו איראן, בעוד, שהמשטר הסורי ההולך ונחלש עסוק בשנה האחרונה בדיכוי מרידה פנימית ההולכת ומתעצמת ואין ביכולתו, בשלב זה, להמשיך ולהשקיע תשומות ניכרות בזירה הלבנונית הבעייתית.